

VERSELÉSÜNK LEGÚJABB FEJLŐDÉSE.

A következő fejtegetések a magyar ritmussal való tízesztendei foglalkozás során tett néhány megfigyelésre szeretnék felhívni az érdeklődést. E megfigyelések két probléma körül forognak. Az egyik: minő mai költészetünk versidoma? A másik, — mint ki fog tűnni, az elsövel szorososan összefüggő —: lehetséges-e a magyar nemzeti ritmusnak más, szabadabb fejlődése is, mint a ritmikánkban nemzeti-nevezett formák keretében? — E fejtegetések eredményeinek megfítlésénél természetesen alig támaszkodhatom másra, mint a magam és mások ritmusérzékére — a ritmusérzékre, amely a ritmikában penes arbitrium est et ius et norma.

I.

Legyen szabad mindenekelőtt néhány feltűnő jelenségre hivatkoznom, amelyek mérlegelése e kérdések fölvetésére vezetett.

Négyesy Lászlónak *A mértékes magyar verselés története* c. könyvéből (291. l.) tudjuk, hogy a magyar nemzeti versidom voltaképen még a népies költészet virágkorában is meglehetősen alárendelt szerepet játszott irodalmunkban. Arany majdnem ugyanannyit ír nyugati versben, mint nemzetiben, Petöfi háromszorta, Tompa ötszörte többször használ nyugati formát, mint magyart. Nem hangzik-e ez a megállapítás izgatóan valószínűtlenül? Az a Petöfi, aki a népköltészetből merít ihletet, a népdaltól tanul ritmust, aki tudatosan népköltőnek vallja magát, ennyire elhanyagolná a magyar ritmust? Arany, nemzeti versidomunk legnagyobb művésze és legmélyrehatóbb kutatója, csak ennyire használná azt a magyar ritmust, amelyből épen ő csalta ki a dallamok legművésziabb és legmeglepőbb lehetőségeit. Ez a kérdés szinte magától veti föl azt a gondolatot: vajjon nem érvényesüt-e náluk a magyar ritmus valamiképp az idegen köntösben is?

A művelt népek költészetének mindenütt megvan a maga nemzeti versidoma. Ha próbálkozott is egyik-másik idegen ritmusnemek-

kel, ez csak ideig-óraig tartó kísérletezésszámba ment: az uralkodó, a természetesen továbbfejlődő a nemzeti vers. Egyetlen kivétel talán a latin költészet, amely a görög versért lemondott a maga ritmusáról. De ne feledjük, hogy a latin költészet a görögök utánzásából élt, a mi irodalmunknak pedig egészen eredeti nagy költői is az idegen formáknak látszanak kedvezni. Sőt a magyar formák Arany óta egyre szűkebb térre szorulnak. A nemzeti ritmus mintha a kihálás felé haladna. Lehetséges ez? A magyar költészet megkívánta volna az öngyilkosság e nemét a latintól?

De hát az uralkodóvá lett nyugateurópai versidom, nyugateurópai-e mindenestül? Az idom az, de a verselő eljárás nem. Dallam, ütembeosztás, strófaszerkezet, rímelés, mind német, de egy dolog, — a leglényegesebb! — nem az: a ritmus. A nyugati versek ritmusa a beszéd természetes hangsúlyából születik, a mi nyugateurópai verseinké a görögös időmértékes prozodiából. Ott hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok váltakoznak, nálunk hosszúk és rövidek. Csakhogy a mi nyelvünknek is van hangsúlya. Hova lesz ez a versből? Hiszen eltüntetni nem lehet. A modern ritmika egyik alapelve, hogy minden vers hangsúlyos és időmértékes egyszerre. Mi hát a magyar nyugateurópai formákban a magyar hangsúly szerepe? A hangsúly van annyira erős és elnyomhatatlan, hogy ez a szerep nem lehet mellékes.

A kérdés megoldását legerősebben sürgette föl, de úgy gondolom, a megoldás útját is megmutatta: mai verselésünk vizsgálata. Soha olyan közönséges dolog nem volt nálunk a jó verselés, mint ma, amikor nem egyszer harmadrangú költők is megvesztegető szépen verselnek. De bizonyos az is, hogy ez a verselés sokszor nem egészen olyan jellegű, mint aminőhöz fülünk a multban hozzászokott. Ha mai verseinket a ritmus szempontjából elemezzük, lehetetlen észre nem venni, hogy igen sokszor nem skandalizáló fel a jambus ismert sémái szerint, pedig szemmel látható, hogy jambusiak akarnak lenni. És mégis: a legtöbbször épen ott a legdallamosabbak, ahol a jambus dőcögni látszik. Itt van valami, amit meg kell magyarázni.

Mikor ezelőtt hét évvel először foglalkoztam mai versidomunk problémájával,¹ úgy gondoltam, hogy két ok magyarázza ezt a jelenséget. Az egyik a jambus bomlása, a másik francia hatás. Arany utáni költészetünk legnagyobb része jambikus. A jambusi formák lassankint annyira kicsiszolódtak és megszokottá lettek, hogy már nem tudtak új dallamot adni. Egyhangúak lettek. A költők erre a

¹ Dialógus a régi és az új magyar versről. Élet II. évf. 314. l.

forma élenkítésére ösztönszerűleg kezdtek alkalmazni bizonyos szabályos döccenéseket, és a vers ezekkel jobban hangzott, mint azelőtt. A szabályos időmérték e döccenőiben aztán akaratlanul is meg-megszólalt, előbb félénken, utóbb erősebben, a szavakban bennlűktető elfojtott magyar hangsúly. (Mindez — mint látni fogjuk — kimutatható az Arany utáni költészetben.) Hogy egész erejével is meg mert szólalni ez a magyar hangsúly, az — úgy hittem akkor — a francia ritmus hatásának tulajdonítható. Bizonyos, hogy az e század elején fellépett költők nagyrésze erősen francia hatás alatt áll és kétségtelen az is, hogy a francia ritmus meglepően rokon a mai versekben lűktető ritmussal.

A probléma behatóbb vizsgálata azonban arra a belátásra vezetett, hogy semmiféle idegen hatást nem szükséges fölvenni a kérdéses jelenség magyarázatára. A mai magyar ritmus minden zökkenés nélküli egyszerű továbbfejlődése a közelmúlt és a régebbi mult költőinél található ritmusnak. Vagyis: az időmértékes és hangsúlyos elvnek ma megfigyelhető érdekes összeolvadása nem a mai költészet jelensége, hanem megvolt régebben is, mint látni fogjuk, meglepő régen is.

A probléma tehát ez: Hogyan viszonylik egymáshoz a magyar verselésben a hangsúly és az időmérték? Az úgynevezett magyar nemzeti versidomra nézve ez a kérdés Arany és Négyesy fejtegetései óta körülbelül tisztázva van.¹ A görögös magyar verselés is egyszerűen megoldotta a problémát, amennyiben az eltanult görög dallam hatása alatt egyszerűen elfojtotta a magyar beszéd hangsúlyát és kifejlesztett egy új — nálunk persze természetellenes — hangsúlyt: a görögös lábak iktusának hosszú szótagját hangsúlyozza és a thesis szótagjait ejti le. A problémát tehát csak nyugateurópai versidomunk körében kell vizsgálnunk.

Itt azonban már bonyolultabb a dolog. Minthogy a magyar költők a német formákat is görög időmértékes technikával írták, azt lehetne gondolni, hogy a megoldás itt is az lesz, ami a görög formáknál: hogy a görög iktus elfojtja és helyettesíti a magyar hangsúlyt. Csakhogy nem ilyen egyszerű a dolog. Hogy csakugyan nem így van, az szinte kísérletileg kimutatható. Minden tanár tudja, hogy a nemzeti ritmust jóformán nem is kell tanítani; velünk születik; a nemzeti ritmusú verset minden normális magyar gyerek magától is jól skandálja, sőt — és azt hiszem, éppen ebben nyilatkozik leg-

¹ Néhány hónappal e dolgozat elkészülte után jelent meg *Babits Mihálynak Irodalmi problémák* c. könyve (Bpest. Nyugat, 1917.), melynek jegyzeteiben (278. s köv. l.) néhány érdekes és finom idevonatkozó megfigyelést közöl.

jobban az ösztönszerű ritmusérzék! — sokszor akkor is skandálva, énekelve mondja, mikor nem úgy kellene. Ilyenféléképen vagyunk a görög formákkal is. Ezeket már tanítani és gyakorolni kell, de aztán annyira beleveszik magukat a fülbe, hogy pl. a hexameteres verset is a legtöbb fiú olyankor is skandálva, értelmetlenül recitálja, mikor értelmesen kellene előadnia; annyira elfojtja a görög ritmus a magyar hangsúlyt. Nem így áll a dolog a német formákkal. Ezeket is tanítjuk, skandáljuk, gyakoroljuk, és mégis: alig hallottam, hogy valaha egy fiú így mondta volna fel, pl. a Füstbe ment tervet:

*Egész úton hazafelé
Azon gondolkodám.*

Ösztönszerűleg így mondja mind, értelmesen:

*Egész úton hazafelé
Azon gondolkodám,*

Vagy, ösztönszerű magyaros ritmizálással, így:

*Azon gondolkodám
Miként fogom szólítani
Rég nem látott anyám?*

Ez azt mutatja, hogy a nyugateurópai magyar verselésben nincs meg a beszéd hangsúlyának sem az az egyeduralma, amely a nemzeti ritmusban, sem az a föltétlen leigázottsága, ami a görögös verselésben. Mi hát a szerepe?

A vizsgálendő terület azonban még szűkebbre szorítható. Az anapestusi és daktilusi versek a maguk erős időmértékes zenéjével majdnem annyira elfojtják a magyar hangsúlyt, mint a tisztán görögös ritmusok. Azért ezek kevésbé alkalmasak a vizsgálatra. A trocheusi versek viszont annyira közel állnak a magyar ritmushoz, hogy nem egyszerűen alig is lehet megkülönböztetni őket, sőt a legtöbb trocheusi versünknek számos sora egyenesen átcsap a magyaros hangsúlyú verselésbe. Azért a trocheusi versekből a magyar hangsúly általában győztesen kerül ki. Így maradna vizsgálatra nyugateurópai ritmusú költészetünknek jambusi része. Ebben az egész költészetben amúgy is a jambus uralkodik. Szerepe már Petőfinél, Aranynál is a legjelentősebb és azóta óriási százalékra emelkedett.¹ Mai ritmusunk pedig — mint látni fogjuk — egyenesen a jambusból született.

¹ Négyesy 1892-iki statisztikája szerint Reviczky költészetének 80, Endrődiének 86, Ábrányi Emilének 72 százaléka jambus. (I. m. 313. l.). Ez az arány azóta sem változott lényegesen.

Igy a kérdés végelemzésben ide tisztázódik: *Van-e, és ha van, minő szerepe van a magyar hangsúlynak németes formájú jambusi költészetünkben?*

II.

Az első magyar jambusokat, mint tudjuk, Ráday Gedeon írta, a XVIII. század közepén. Íme Árpádjának egy stanzájából:

Músám! kinél tört út már régen Pindus útja
S tudod jól, hol fakad a szüzek rügött kútja stb.

Bizonyos, hogy ezt a verset szerzője így skandálta:

Músám! kinél tört út || már régen Pindus útja,
S tudod jól, hol fakad || a szüzek rügött kútja,
Sőt játszottál te is || nádsípon verseket, stb.¹

De mikor a verset hangosan olvassuk, önkénytelenül is emígy mondjuk:

Músám! kinél tört út már régen Pindus útja,
S tudod jól, hol fakad a szüzek rügött kútja,
Sőt | játszottál te is nádsípon verseket,
Végy már most trombitát || kezdj hangosb éneket.
Írj | Árpádról || írd meg, hol volt első házaja,
S új honra vágyó nép || vezérévé mint lett?
Beszéld el útjait, || számláld elő, mit tett,
S hogy hódolt végre meg || a négy folyóvíz tája? stb.²

És ez nem sérti a fülünket, nem érezzük a ritmus sérelmének. Pedig ha egy hexametert olvasunk értelem szerint, ott érezzük, hogy megtörtük a ritmust:

Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?

Ez sérti a fület, ez ritmustalan. Ebben két ellentmondó elv keveredését érzem. Az előbbiben nincs ellentmondás. Ott, ha két elv mozgott is, csak különbözők voltak és békésen egybeolvadtak: a kettő közösen is ritmust ad.

Ráday érdeme vitán fölüli áll. «Ha kísérlete sikerét — írja Arany — meg akarjuk mérni: ne Goethe és Schiller remekeivel hasonlítsuk össze. Gondoljunk az időre: a német költészetben Gottsched vala tekintély, Gleim és Uz a hős, Lessing csak feltörekvő fiatal ember. Ráday mintáit se keressük fölebb Gellertnél: s a magyar kezdemény nem fog pirulni mestere, a német irodalom előtt.»³

1 A || jel (az alábbiakban is) pauzát jelent.

2 A | jel az ütemelőzőt (l. a későbbiekben!) választja el.

3 Arany: Ráday Gedeon — Prózai dolg. 265. l.

Igaz, hogy ezek a jambusok erősen kezdetlegesek: nyolc sorban mindössze 14 tiszta jambus van, a spondeusok nyomasztóan uralkodnak. Pedig ennél még sokkal kezdetlegesebb jambusai is vannak (pl. a Róka és holló c. mesében). Arany is mondja, hogy Ráday bukducsolva jár a töretlen úton és némely sorát alig lehet olvasni.¹ És mégis: azért ezeket a verseket jambusnak érezzük. Megvan bennük a jambus zenéje. Emelkedő $\frac{3}{8}$ -os ritmusuk van, amely főleg a sorok vége felé élénken érezhető. Ez a *jambusi menet* a fontos bennük.

Míg a jambusi menet főleg a sorok vége felé érvényesül, addig a hangsúly erősebb zengése inkább a sor elején érezhető; a sor második felében mintha türelmesebben simulna bele a jambusi menet ágába.

Ugyanezeket figyelhetjük meg Ráday egyéb jambusain és nyugat-európai verselésünk többi megalapítóinál is. Kazinczy eleinte panaszkodik: «Én, ki németben nem téveszttem el a schémát, magyarban eltéveszttem, s fülem érzi, hogy a sor hibás, de megigazítani nem tudom». ² Persze, mert a németben nem küzd két külön elv; a németben hangsúlyos ritmus keretét a magyarban időmértékes prozódiaával akarta kitölteni, persze hogy közben nem egykönnyen tudta elhallgattatni természetes magyaros ritmusérzékét. Megérezte a problémát a kitünő ritmikai érzékű Pálóczi Horvát Ádám is. Mikor német daltamokra ír verset, elméleti álláspontja ellenére is ösztönszerűleg hangsúlyos technikával tölti be a német formát, olyan módon, mint később Torkos László próbálta. A fejlődés azonban más utat választott. A jambikus verseket időmértékes prozódiaával írták, de ott lüktetett azért bennük a magyaros hangsúly is, hol erősebben, hol gyengébben, hol jobban hozzásimulva a jambushoz, hol kevésbé. Bizonyos kettősség kerül így a versbe. Két elv küzdelme kezdődik, már eleve hajlandósággal a békés megegyezésre. Ez kezdettől bizonyos dallambeli változatosságot kölcsönöz a németes magyar versnek. Ezt a helyzetet látjuk Ráday, Kazinczy, Verseghy, Dayka, Bacsfányi, Kis János jambusaiiban. A következő példákban az ismeretes jambusi mérték jelölésének mellőzésével a jambus köpönyegében mozgó magyar hangsúlyt próbálom megjelölni.

Zellim, legelső zszengéjétől
 Érted fosztám meg a tavaszt.
 Vedd, Zellm, kedvedes kezéből,
 Vedd, kérlek, forró csókkal azt.

Kazinczy: Zellihez.

¹ U. o. 236. l.

² Pályám emlékezete. Magyar Remekírók 7. k. 251. l.

Ki nyög? melyik boldogtalan
 Kiált megint a bú helyén?
 Ki háborít fel úntalan
 Magánosságom éjjelén?

Bacsányi: Gyötrődés.

Épen így pl. ezekben: Kazinczy: Kis fiú sírjára; Versegly: Búcsúzás, Klárikához; Bacsányi: A bújdosók; Dayka: Vitéz Imréhez; Kis János: Hajós—Ének.

Már Csokonainál elkezdődik a magyar hangsúly erősebb lükte-tése. Csokonai, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Bajza, Czuczor, Garay, de főleg Vörösmarty jambusaiban a magyaros hangsúly ereje láthatóan emelkedőben van. Előbb egyenrangúvá válik a jambusi lejtéssel, majd Vörösmartynál már túlzengi a jambust a maga kemény magyaros erejével. Ezeknek a jambusi verseknek tehát kettős ritmusuk van, egy időmértékes, jambikus menet és egy magyar hangsúlyú lüktetés, de a kettő oly harmónikusan egybeolvad, mint akár Buda halála v. Toldi szerelme verseiben a Zrínyi-sor zenéje a choriambikus lejtés-sel. A költők tudatosan jambust írnak, de ösztönszerű magyar ritmus-érzékük a jambuson belül, annak kára nélkül, úgy helyezi el a hangsúlyokat, hogy bizonyos magyaros ritmust adnak. Ime néhány példa:

Aldott magánosság, jövel, ragadj el
 Álmombá most is engemet.

Ha | mások elhagyanak is, ne hagyj el,
 Ringasd öledbe lelkeimet.

↑↑↑↑
 ↑↑↑↑

Csokonai: A magánossághoz.

E vers nem egy sorában tiszta kétütemű nyolcast látunk:

Kíséred és | ápolgatod
 Színes világ | barátai.

↑↑↑↑

Vagy e két sorban nem szemellátható-e a 2—3—3-as magyar ütemfaj:

Tisztán, magába, csendesen,
 Élünk, kímélünk edesen.

↑↑↑↑

Vagy:

Gyakorta jött felém || szent fáim alkonyában
 Lebegve szárnyain || egy kedves ideál,
 Lelkem derült, miként || a Chárisok honában
 Az | első nyári nap | Eos sugárinal.

↑↑↑↑

Kölcsey: Ideál.

Nyargal Zuárd az éjben
 Tajtékozó paripán.
 Szelid érzet szemében,

↑↑↑↑

Reng a vitéz ölében
 Egy karcsú szép leány.
 Szél kapkod szög hajába,
 Ág és szirt fátyolába.

Kisfaludy K.: Zuárd.

Múltadban nincs öröm,
 Jövődben nincs remény.
 Hanyatló szép hazám,
 Miattad vérzem én.

Bajza: Sóhajtás.

Sikolt a harci síp: riadj magyar, riadj!
 Csatára hí hazád, kifent acélt ragadj.
 Villáma fesse a szabadság hajnalát
 S füröszze vérbe a zsarnokfaj bitorát.

Él még a magyarok nagy Istene,
 Jaj annak, ki feltámad ellene.
 Az Isten is segít, ki bír velünk?
 Szabad népek valánk s azok legyünk.

Czuczor: Riadó.

Isten, segíts, királyok Istene!
 Emeld fel hozzád a király szívét,
 Értelme légyen, mint napod szeme,
 Hogy | végiglássa roppant helyzetét,
 Hogy aki fényben milliók felett van,
 Legyen dicsőbb erényben, hatalomban.

Vörösmarty: Hymnus.

Nézd a világot: annyi milliója,
 S köztük valódi boldog oly kevés.
 Ábrándozás az élet megrontója.
 Mely | kancsalul festett egekbe néz.

U. a. A merengőhöz.

Így még pl. Csokonai: Parasztdal; Kölcsey: Rákóczy hajh...
 Zrínyi második éneke; Kisfaludy K.: Az álmatlan király; Bajza:
 Apotheosis; Czuczor: Hunyadi, Legszebb ének; Garay: Magyar hölgy,
 Az obsitos I.; Eötvös: Búcsú; Vörösmarty: Szózat, Jóslat, Az úri
 hölgyhöz stb.

A fejlődés következő fokát Petőfi jambusai mutatják. Hogy az ő
 jambusai mennyire magyaros ízűek, arra Négyesy is rámutat idézett
 munkájában. «Petőfi föllépte óta — írja ¹ — a nyugati formák...

¹ I. m. 292. l.

belső átalakuláson mentek át. Petőfiék nagy számmal írják e ritmusokat, de első tekintetre feltűnik, hogy más az ő jambusuk és trochæusuk, mint a Bajzáé vagy a Garayé. Magyarabb és egyénibb lett; letörlődött róla a német szín és a chablonszerűség, kimért szabályossága eltűnt s a vers otthonisabb hangot nyert. A magyarosabb költői nyelv mellett magyarosabbnak tetszik a forma is; sőt a formák egy része valóban magyarosodott, caesuráik úgy kezdtek elhelyezkedni, hogy a sor izei a magyar vers ütemeihez lettek hasonlók. Ezek a szavak egészen közel járnak az itt fejtegetett felfogáshoz. Összevetésünk azt mutatja, hogy Petőfi jambusai, ha lényegileg nem is mások, mint az előző generációi, de egy jelentős fokkal mindenestre magyarosabbak. A bennük lüktető magyar hangsúly legyőzte a jambust. Megmarad a jambikus menet, főleg a sor vége felé: a vers még mindig emelkedő; megmarad a németes szerkezet szótag-száma; de a vers lelke, az iktus: a magyaros hangsúlyozás szerint lüktet. A ritmus még mindig kettős, de uralkodó már a magyar hangsúly, amelynek férfiasan szabad emelkedései és esései között szerényen és harmonikusan megbújik a jambus lágyabb dallama: Íme:

Egyik kezében eke szarva,
 Másik kezében kard.
 Így látni a szegény jó népet,
 Így ont majd vért, majd verítéket,
 Amíg csak élte tart.

Petőfi: A nép.

Csak | szólna már || csak | szólna már
 A | harcok harsány trombitája!
 A | csatajelt || a | csatajelt
 Rajongó lelkem alig várja.

U. a.: Véres napokról álmodom.

A Petőfiéhez hasonló erővel, de még nagyobb határozottsággal zeng a hangsúlyos magyar ritmus Arany jambusaiban. Az ember szinte hajlandó volna azt hinni, hogy tudatos az eljárása. Hogy mennyire megtévesztő ez a technika, legjobban bizonyítja talán Erdélyi János tévedése, aki a Keveháza és a Katalin jambusait ősi nyolcasoknak nézte¹ — és nem minden alap nélkül. Íme:

Mért vijjog a saskeselyű?
 Mért szállong a turul s ölyű?
 Hadintéző baljós madár,
 Széles Dunának partinál?

Arany: Keveháza.

¹ Pályák és pálmák: 417—8. l.

Sűrű sötét az éj
 Dühöng a déli szél.
 Jó Budavár magas
 Tornyán az érckakas
 Csikorog élesen.

U. a. V. László.

Isten veled, jobb részem arany álma!
 Hű | Toldi, Csaba Isten veletek!
 Oly | messze a cél, || oly | magas a pálma!
 Rég törve lelke és a test beteg.
 Ily hangulathoz Istókom talál ma:
 Előveszem, — ha mire mehetek, —
 (Kerülve inrázó erőlködést)
 Mint | öreg asszony || a | letett kötést.

U. a.: Bolond Istók, II. é.

Így még pl. Petőfiből: A hazáról, Egy estém otthon, Európa csendes, újra csendes... stb. Aranyból: Hídatavás, Letésem a lantot, Ősszel stb. A népies irány egyéb költőiből, akiknél több-kevesebb határozottsággal ugyanezt a stádiumot találjuk: Tompa: A gólyához, Uj Simeon; Gyulai: Horatius olvasásakor; Lévy: Hivatlan vendég; Mindszenty: Igére vár a nép.

Nagyjából ugyanezt a fejlődési fokot találjuk a következő költői generációnál, Vajda János, Reviczky, Komjáthy, Rudnyánszky, Endrődi, Ábrányi Emil, Várady Antal és kortársaik költészetében. A gyakorlat ugyanaz, de a soroknak nincs az a kemény magyaros erejük, amit Petőfinél és Aranynál éreztünk. A vers inkább a lágyság, finomság, a választékos, szelíd hangulatosság irányában fejlődik. Némelyiküknél egyéni muzsikája van a leggyakoribb formáknak is Vajdánál nem egyszer zökkenő, dacos darabosság, Reviczkyknél puha, egyhangú melankolia szól a jambusból.

De néha csöndes éjszakán,
 Elálmodozva, egyedül
 Múlt ifjúság tündértávan
 Hattyúi képed fölmerül.

Vajda: Húsz év múlva.

Csordultig telve az örömpohár.
 Nyugodni menni — jobb is volna már!
 De | nem mehetek, || mert [adós vagyok;
 S én várok, mert fizetni akarok.

U. a. Memorandum.

Ilyen az ismeretes *Luzitán dal* is.

Reviczkynek majdnem minden versét idézhethetők. Pl.:

A régi vágyból, régi lángból
 Alig maradt egy sugaram.
 Virágszakasztó, dalfakasztó
 Időm lejár, ah, oda van.
 Május legében kék egében
 Nem zeng többé a régi dal.
 Ah, | nyugovóra üt az óra,
 S a | fény, a láng, a vágy || kihal.

Reviczky: Finále.

Így még: Komjáthy Jenő: A homályból, Régi rege; Endrődi: Csillag; Rudnyánszky: Vakok világossága; Abrányi Emil: Magyar nyelv; Váradi: A strassburgi harangok stb.

Ennél a generációnál föllép egy új jelenség is, amely aztán megadja a végső lökést a mai fejlődés felé: Megkezdődik a jambus bomlása. — Ilyen strófákat is találunk:

*Haragod villámával megtördeltem
 Életem büszke fáját, oh Uram!
 Erőm, reményim, üdvöm: csak szilánkok
 Akaratod sötét forgóiban.*

*Magamra hagytál; gyászba borítottad
 Szívemet, mint vihar az óceánt;
 Lelkem cél nélkül tévelyeg az árnyban,
 S bukdácsol leszerelt hajó gyanánt.*

Endrődi: Diadal.

Nyilvánvaló, hogy ebben már alig van valami a jambusból. A magyar hangsúly itt már úgyszólván teljesen leigázta. Nem maradt más belőle, mint amit a *jambusi menet* nevével próbáltam megközelíteni; a vers emelkedő; a sorok végén, főleg a páros (élesrímű) sorok végén ez egész határozottan érezhető. De a vers maga mégis elsősorban hangsúlyos magyar vers. Ez a két strófa már majdnem teljesen a mai állapotot jelöli: Ilyeneket találunk e nemzedék többi költőjénél is. Van azonban egy költője ennek a költői generációnak, akinek jóformán egész ritmikájában ez az uralkodó jelleg: küzdelem a jambusból a magyar ritmus felé. Ez Kiss József. Ő tekinthető a mai magyar ritmus szorosabb értelemben vett előzőjének. Az ő jambusainak nagy részében egészen világosan érezhető a hangsúlyos elv közelgő végleges győzelme. Jambusi már csak a séma. Megvan a sablonos szó-

tagszám és a halkán meghúzódó jambikus menet, de a ritmus egészen magyar.

*Megállnék ablakod alatt,
De | nem szabad.*

*Követnélek titokba, hűn,
De | tudom : bűn.*

Kiss József: Megállnék ablakod alatt.

*Felhőtlen égbolt egyenletes kékje:
Ragyogott Nápoly tündérege rám;
S lelkembe lágyan, lábujjhegyen lépve.
Bevonult a béke, harcok után.*

U. a. : Nápolyi emlék.

*Világot láttam, nagy földet bejártam,
Déli-szaki tájon csillagot imádtam,
Virágzó, szőke Tiszának partjától
Bolyongó ősztön messze sodort távol:
Havas aljában, térdig a rózsában —
Jártam a hullámos kék Itáliában.*

U. a. : Jehova. I.

Ez az utóbbi sor tiszta magyar alexandrin. Ebben a sorban már annyira tisztán magyar ritmus cseng, hogy a jambus teljesen eltűnt, amit legvilágosabban mutat az, hogy a magyar ritmus kedvéért az eredeti séma szerint tizenegy szótagos (hatodfeles jambusi) sort megtoldja egy tizenkettedik szótaggal. De ez nem tűnik föl, nem bontja meg az eddigi ritmust, mert az előbbi tizenegyesekben is ugyanezt a magyar ritmust hallottuk, csak egy fokkal kevésbé apróztottan.

III.

Ezzel eljutottunk a mai fejlődésig. A mai fok első fontos előkészítője a jambus bomlása. Láttuk, hogy a múlt század utolsó negyedében a jambus egyre halványul, egyre jobban háttérbe szorul, a magyar ritmus egyre jobban töri, szaggatja a jambusi sémák kereteit. A jambusban egyre több látszólagos döccenő tűnik fel, de ezekkel a dallamosság nem veszt, hanem nyer: változatosabbá, erősebbé, magyarabbá lesz. A másik szál talán a francia hatás. A századeleji költők legnagyobb részén tartalmilag is meglátszik a francia líra hatása. A formában ez kétféle módon látszik érvényesülni: Egyrészt megjelennek és meglehetősen nagy teret foglalnak el a francia szerkezetek: a francia alexandrin, a szonett, egy egész sereg dalforma, sőt még a ritkább román vers-

alakok is fel-feltűnnek (ballada, triolett), újra meg újra fölbukkannak a Verlaine-féle Art poétique ritmikai követelései. (De la musique avant toute chose, — Et pour cela préfère l'Impair!); meghonosodik a vers libre stb. Másrészt — és ez a fontosabb — a rokon francia ritmus ösztönzőleg hat a mi ritmusunk magyaros irányban való fejlesztésére. Ez a hatás valószínűleg nem lett tudatosná az egyes költőknél. De mivel a francia versidom lényegesen hasonlít a fejlődés során már úgyis elemi erővel jelentkező magyaros vershez, úgy látszik, az ismert és szeretett francia példák ritmikai utánérzése akaratlanul is némi lökést adott a fejlődésnek. A francia versben is csak a sorok szótagszáma van meghatározva, azon belül szabad számú és távolságú hangsúlyok adják a ritmust, mint emitt. Lényeges különbség a kettő közt alig is van talán egyéb, minthogy a francia vers, a nyelv természetének megfelelően, emelkedő, míg a magyar, ellenkezőleg, eső jellegű. Természetesen: azért nem lehet francia versidomról beszélni a magyarban, hiszen ez a mai magyar vers a természetes magyar hangsúlyozáson alapszik, tehát leglényegében magyar. A mai magyar versidom természetes előzője a magyar jambusban — mint láttuk — kezdet óta jelentkező, előbb félénken meghúzódó, utóbb egyre nagyobb erővel kitörő hangsúlyos magyar ritmus, amely a maga természetes fejlődése során hozta létre a mai versidomot.

Ezt a mai fokot a legnagyobb erővel és hatással képviseli Ady Endre költészete.¹ Első jelentős kötetének, az *Új versek*nek egy részében körülbelül azt a fokot találjuk, amit Kiss Józsefnél látunk, csakhogy következetesebben. A kötet egy jó része azonban már a tiszta magyar ritmust mutatja, sokszor a jambusi menetű strófa keretében, de nem egyszer már a jambusi menetet is teljesen elveti a jambus iskolájában változatossá, szabaddá finomult és megerősödött magyar hangsúly. Ez a vers pl. jambikus menetű:

Breton parton sújt majd az drom
S alszunk || fehéren és halottan
Tengeres, téli, szürke tájon.

¹ Tárgyam természete szerint egy sereg verset kell idéznem csupa élő, nem egyszer bizonyára pályájuk derekán is innen lévő költőkből. Magától értetődik, hogy ez az idézés sem pozitív sem negatív értékelést nem akar jelenteni; hiszen ez az értékelés az eleven élet mai irodalmával szemben még alig lehetne ment szubjektív elemektől, egyéni véleményeknek pedig nem volna közük az irodalomtörténethez. E fejtegetések számára ezek a versek mint megfigyelési adatok, mint ritmikai tények fontosak.

*Jönnek erős, breton legények
S fejkötös, komoly, szűz leányok
S fölzeng egy bús, || istenes ének.*

*Köd és zsolozsma. || Zúg a tenger,
Vörös bárkára visznek minket,
Könnyel, virággal, félelemmel.*

*S téli orkán vad szele dobban.
Vörös bárkánk tengerre vágat
S futunk || fehéren és halottan.*

Ady: Temetés a tengeren.

Első tekintetre látszik, hogy a verssorok sémája az ötödfeles jambus. De az ilyen sorok:

Téli orkán vad szele dobban

vagy:

Fejkötös komoly szűz leányok

mutatják, hogy a magyar hangsúly megtörte a jambust. A vers mélyen zengő, gyászindulószerű zenéjéhez kétségtelenül lényegesen hozzájárulnak ezek a hibás jambusú, de annál dallamosabb sorok. Nyilvánvaló, hogy itt a ritmus valami belsőségesebb, a sorok tartalmát, de főleg hangulatát szorosabban követő, azzal együtt változó dallamosság. Változatosabb, mint az egyszerű jambus. Jóformán minden sornak megvan a maga saját hangulatárnyalata és ritmusárnyalata. A magyaros ritmus itt-ott jobban hozzásimul a jambushoz, máshol egészen eltávozik tőle és csak úgy lebegteti maga körül, mint valami könnyed, szabadon lebegő, a testhez nem símuló, mégis ahhoz tartozó finom palástot.

A következő versekben szintén megvan a jambikus menet, de a magyar hangsúly lüktetése egyre erősebb, határozottabb:

*Ültem partjain Babylonnak
S ültem már partjain a Gondnak.*

U. a.: Sötét vizek partján.

*Bíbor-palástban jött || keletről
A | rimek ősi hajnalán
Jött | boros kedvvel, paripásan,
Zeneszerszámmal, dalosan
És | mellém ült le ős Kaján.*

U. a.: Az ős Kaján.

Vagyok, mint minden ember: fenség,
Észak-fok, titok, idegenség,
Lidérces messze fény.
Lidérces messze fény.

U. a.: Prológus. (Szeretném, ha szeretnének.)

Tort ülök az elillant évek
Szőlőhegyén s vidáman bugyan
Ajkamon a szüreti ének.

U. a.: Elillant évek szőlőhegyén.

Ellenben a következő példák a jambustól teljesen felszabadultan mutatják az eddigiekben megismert magyar ritmust:

Góg és Magóg fia vagyok én,
Hiába döngetek kaput, falat.
S mégis megkérdem tőletek:
Szabad-e sirni a Kárpátok alatt.

)))))
már ez ?

U. a.: Uj versek.

Én a Halál rokona vagyok,
Szeretem a tűnő szerelmet,
Szeretem megeseókolni azt,
Aki | etmegy.

U. a.: A Halál rokona.

Hallottátok már ?
Ősszel, amikor kavarog a köd,
Az | éjszakában || valaki || nyőszörög.

U. a.: Az őszi lárma.

Milyen művészi ritmusa van például ennek a három sornak! Az első sor aggodalmas kérdéséhez mennyire illik a nagy lassítás, a sok hosszú szótag; a második sor izgatott fölrezenéséhez a rohamos gyorsítás; a harmadik kínos hallucinációjához a sor meg-megszakadó, nehézkesen, de izgatottan induló ritmusa és hangutánzása; (úgy érzem, ebben a sorban két pauza is van.)

Ha már most végignézzünk mai költészetünkön, ritmika szempontjából meglehetősen változatosságot találunk. Élnek a hagyományos magyaros formák. Ady Endre például sűrűn használja őket. Fölföltűnnek a klasszikus strófák (alkaiosi, sapphói, asklepiadesi); Meg-megjelennek a nyugateurópai sémák különféle alakjai is, de ezek prózódíaja szinte kizárólag ez az újabb fejlődésű magyar ritmus, melyet születésétől napjainkig próbáltunk kíséreni. Az egyes költők — egyéni ritmusérzékük különböző fejlettségi foka és költészetük külön-

böző hangulati színezete szerint — az ismertetett fejlődési sor különböző fokain állnak. Csokonaitól Adyig valamennyi formának vannak képviselői. Ez az új magyar ritmus aztán érvényesül egészen újon fejlődött eredeti szerkezetekben is.

Legvirtuózabb mai verselőknek, Babits Mihálynak verseiben is megtaláljuk ezt a modern hangsúlyos ritmust. Például egy szonettjében :

Húnyt mestertünk! *te*hozzád száll az *ének* :
ládd | léha *gánc*sok *lantom* elborítják
s mint | *gyermek* hogyha *idegen*be *szid*ják
édes apjához *panasz*zkodni *tér* meg :

Ugy | *hozzád* *én*. E *nemzedék* *szemé*nek
gyengé e *láng*, bár *új* olajak *szit*ják :
*cintányé*rral *mulat*nak már a *szittyák*
s *rejtett* kincset *sejten*i *rá* nem érnek.

Babits : Arany Jánoshoz.

Sőt Babitsnál még görög formájú időmértékes versben is megtaláljuk ezt. *Októberi ájtatosság* című verse például alkaiosi formájú, rímekkel. De az alkaiosi soron belül félreismerhetetlen erővel jelentkezik a magyar hangsúlyos ritmus, amely legtöbbször egybeesik a görögös iktussal, de nem egyszer különválnik és győzelmesen elnyomja azt :

A *kórus* *padján*, *honn*an a *rác*son át
*lát*ni a *templom* *sök* kicsi *villany*át
mert az *imát* *villany* kíséri
s *új* tüze *régi* *Urunk* *dicsé*ri.
A | *kórus* *padján* *egymag*am *ülök* *én*,
mint egy *kárval*lott *elkeser*ült *legény*,
bárány-e, *bárány*-e *vagy fark*as ?
Szól a *litánia* : *lelkem* *hallg*ass !

U. az : Októberi ájtatosság.

Ugyanúgy Kosztolányi Dezsőnél :

A' | *húgom*at a *bán*at *eljegye*zte
És | *most* csak *ül*, || *szelid*en, *csend*ben *ül*
*Virág*ai *közt*, || *mindig* *egyed*ül.
Ő is *virág*. || *Hervadt* *virág* a *lelke*.
A | *húgom*at a *bán*at *eljegye*zte.

Kosztolányi : A szegény kisgyermek panasza.

Az előbbiekkal rokon más költőkből :

Balázs Béla : Most ; Tóth Árpád : Meddő órán ; Szép Ernő : Mint magányos lovast az este . . . ; Kemény Simon : Napos februári dél a

Dunaparton ; Ignotus : Öregkor jött rám ; Szilágyi Géza : A hegedűs ;
Pásztor Árpád : Mikes ; Dutka Ákos : Nézem a kezem ; Somlyó Zol-
tán : Selyemköpeny ; Heltai Jenő : Előszó.

Más irányú élő költőknél is ezt a ritmust találjuk, többé-kevésbbé
kifejlődve. Ime :

*Alkony van. || A | kőparton állva,
Nézek a szürkülő homályba.
Két | partja közt a mély medernek.
Nagy | jégtáblák némán hevernek,
Fehér, havas jégtorlatok,
Ameddig csak elláthatok,
De a | homály, az esti kőd
Lassan-lassan mindent beföd.*

Vargha Gyula : A Dunaparton.

*Uram, a telet te formáltad,
A zivatarnak te adsz szárnyat
S gondod kinek kiterjed mindenekre,
Tudod-e, hogy meghalt az este
A kis | Demeter Rózsika ?*

Szabolcska Mihály : Dal a kis Demeter Rózsikáról.

*Örömet élek, még sok évre várok,
De a | nagy útra ma is készen állok.
Volt | törődésem, más egyéb rovásom,
De | megfizettem. Kész a számadásom.
Kedves volt nekem ez a bús planéta,
Katona voltam s egy kicsit poéta.
Kardomat bizom jó legény fiamra,
Lantom akasztom vadrózsa-bokorra.*

Bárd Miklós : Örömet élek.

*Elhangozott sok dal azóta,
Elhervadt rózsá is nem egy.
Most | más a szív és más a nótá
És | bőkezűbb a női kegy.
Ha | rám nevet, || most | más a gondom,
Érzelgve nem futok tova . . .
De | mégis — ah ! — sőhajtva mondom :
Húszéves nem leszek soha !*

Kozma Andor : Egy rózsá.

*A finn király fiának volt egy nagy kalapácsa,
Ő volt a magas észak legremekőbb kovácsa.*

*Nem tudott senki jobban önteni, verni bronzot.
Hírneve sok tanítványt a csúd bányákba vonzott.
Kardverni ott tanultak: a közel és a távol,
Királyfiak, királyok nyugatról, dél honából.*

Zempléni Árpád: A kalapács.

Így még pl.: Harsányi Kálmán: Hallgass, pergőtűz; Oláh Gábor: Anyám dalol; Juhász Gyula: Örök visszhangjaink; Erdős Renée: Zsoltár; Harsányi Lajos: Magyar tél; Bodor Aladár: A bűnösök litániája; Lendvay István: A római; Kárpáti Aurél: Ha eljön; Sajó Sándor: Kincses hajó; Szalay Mátyás: A milliók testvére; Radványi Kálmán: Mikor az őszi hervadás tarol; Emőd Tamás: Ha visszajönnek stb.

IV.

Mik ennek az új magyar versidomnak legszembetűnőbb törvényei? Azt gondolom, a következők;

1. A ritmust a hangsúly adja, a magyar beszéd természetes hangsúlyozása. A vers tehát hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos váltakozásából áll, ez a szabályosság azonban igen kevésbé kötött: a hangsúlyozás szabadon símül az értelem és a hangulat változásaihoz. Az egyes sorokban csak a szótagszám van meghatározva, sem a hangsúlyok számát, sem egymástól való távolságukat nem köti séma. (Van sor, ahol négy gyenge szótag követ egy hangsúlyost: Pl. Ősszel, amikor *kavarog* a köd. Ady.) Egyes szabadabb formák a szótagszám megkötöttségét is elvetik, — ami különben a görögös és németes időmértékes verselésben is előfordult.

2. Minthogy a beszédben nem minden hangsúlyos szótagot hangsúlyozunk egyenlő erősen, azért a versbeli iktusok sem mind egyenlő erejűek. A hangsúly erejének legalább is két (talán három) foka van. Például Vörösmarty Hymnusa két első sorának négy-négy iktusa közül a páratlanok erősebbek, a párosak gyengébbek.

Isten segíts királyok Istene!
Emeld fel hozzád a király szívét.

Ez is bizonyos változatosságot, mozgalmasságot ad a versnek.

3. Minthogy a hangsúlyos beszéd olykor rövid szüneteket is tart, a ritmusban is vannak rövid *pauzák* (pl. S alszunk || fehéren és halottan). Így megtörténhetik az is, hogy látszólag két hangsúlyos szótag kerül egymás mellé: nincs köztük súlytalan. Ilyenkor *pauza van köztük, amely kitölt egy súlytalan taktusrésznyi időközt.* (Pl. Fölzeng egy *bús* || istenes ének.)

4. Minthogy a magyar szó hangsúlya az első szótagra esik, és így az ütemek általában hangsúllyal kezdődnek, azért a sorok is legtöbbször hangsúlyos szótaggal, iktussal kezdődnek vagyis esők, innen van az is, hogy a sorok ősi időmértékes dallama, a jambusi menet, inkább a sorok második felében érezhető, a sor elején elnémitja az erős eső hangsúly. Vannak azonban elég szép számmal olyan egy-,sőt itt-ott kétszótagú nyelvelemek is, amelyek rendesen hangsúlytalanok (névelők, és, de, stb.). Ha már most a sort ilyenek kezdik, akkor látszólag súlytalanul kezdődik. Ezt lehetne úgy magyarázni, hogy a jambus a sor elején is érvényesül. Sokkal valószínűbb azonban, hogy az ilyen súlytalan kezdetek az ütemen kívül eső ütemelőzőknek tekintendők, ami különben — mint Gábor Ignác nagyon valószínűvé tette — a régi magyar verselésben sem ismeretlen. ¹ Annál valószínűbb ez a felfogás, mert a két-súlytalan-szótagú kezdetet a jambus nem magyarázná.

Ilyen sorok pl.

Egyszótagú ütemelőzővel:

Oh | *Róma, Róma, megalázott Róma!* (Gyulai).

Mint | *őregasszony a letett kötést* (Arany).

Kétszótagúval:

A kis | *Demeter Rózsika* (Szabolcska).

De a | *nagy útra mégis készen állok* (Bárd M.) —.

Aki | *élmegy* (Ady).

Ezek volnának e versidom legszembeűnőbb jellemzői.

Természetesen van még egy sereg kérdés, amiket ezek a fejtegetések alig érintettek, és amik még beható vizsgálatra várnak. Ilyen volna pl. az ütemek belső szerkezetének vizsgálata. Mennyiben mások mint a népies formák ütemei. Feleződnek-e, mint amazok? Csak párosrésztűek-e, mint amazok, vagy — mint hiszem — szerepel bennük a $\frac{3}{4}$ -es ütemfaj is? Egyáltalán: hogyan viszonylik ez az egész versidom népies nemzeti ritmusunkhoz? Annak egyszerű továbbfejlődése-e, vagy egy más, de épen úgy nemzeti ritmus? És nemzeti-e igazán vagy csak a nyugateurópai verselés némi módosítása, nyelvünkhöz simulása?

Mindezek tanulmányozását erősen megnehezíti, hogy e ritmusok mögött nem áll egy egységes, kifejlődött, velük egyeredetű és egyritmusú magyar zene.

Nekem úgy tetszik, hogy ez az új versidom minden nyugati rokonsága ellenére is joggal tekinthető nemzetiének. A ritmus lényege

¹ Gábor Ignác: A magyar ősi ritmus. Bpest. 1908.

a hangsúly, az iktus. Ennek a versnek hangsúlyát a magyar nyelv, a magyar beszéd hangsúlya adja, ez a hangsúly pedig legsajátabb tulajdonunk. Ha nem is született ez a versidom egyenesen a népköltészet formáiból, de lehetetlen volna megérteni létrejöttét, ha csak föl nem tesszük, hogy a magyar költők lelkében, ritmusérzékében — akkor is, mikor idegen formákban írtak — öntudatlanul is ott zengett a népköltészet ősi ritmusa, a lelkünkben lekezett ősi magyar zene, és ez teremtett általuk a németes forma köntösében is magyar ritmust. Hangsúly, tempó, dallam: édestestvér a népies magyar versben és ebben a másikban. Lényeges különbséget csak egyet érzek a kettő közt: ez az új ritmus sokkal szabadabb, nincs kötve a hagyományos beosztásokhoz, változatosabb, símulékonyabb, gazdagabb. De a lényegben ugyanegy elv teremti meg mindkettőt. A magyar hangsúly dolgozik itt is, ott is, csak hogy míg ott beírta a népdalformák sémaival, legfőleg azokból alkotott új kombinációkat (Arany) — itt már szétverte a hagyományos formákat, meghódította a nyugati költészetnek (német, francia, olasz, angol) majdnem minden szerkezetét, de a maga magyar zenéjével töltötte be őket. Aztán megpróbált önmagából is, idegen minták nélkül is, új alakokat teremteni (Ady). Ezen a téren még beláthatatlan perspektíva nyílik előtte. Szóval úgy látom, hogy ebben a ritmusban a magyar nemzeti versidomnak egy szabadabb, gazdagabb, változatosabb és főképen beláthatatlan fejlődésre képes új formáját kell üdvözlőnünk.

És erre valóban szükség is volt. 1892-ben ezt írta Négyesy: «Mai líránkban a nyugati ritmus, de főleg a jambus, annyira el van hatalmasodva, hogy költészetünk formai magyarságát komoly veszedelem fenyegeti. . . A magyar versforma nem minden műfajhoz illik. . . Ha egyéb műfajokat magyar formában írnának, mindjárt népdalias jelleget kapna a költemény. . . A magyar formák szűk hangulatkörét az előző költői nemzedék úgyszólván kiélte, e ritmusokat a Petőfi s Tóth Kálmán követői elcsépelelték. . . Alig lehet magyar ritmusban anélkül megszólalni mai költőnek, hogy seregestől ne költse föl az emlékeket. — Új hang, változatosság kell a lírában; egy-egy korszak nem használhatja az előbbi kor sujtásait.» De bizalommal folytatta: «A nemzeti versformák mégis lényünkhöz vannak növe s teljes kihasználásuktól nem tarthatunk addig, míg nyelvünk megtartja főbb hangzati sajátosságait s különösen hangsúlyozását.»¹ A fejlődés igazolta ezt a bizalmat. A magyar hangsúly megtette a magáét és egy merész hódító hadjáratral új mezőket nyitott a magyar versidom fejlődésének.

SÍK SÁNDOR.

¹ I. m. 312, 318, 320.